

Рецензия

за дисертационния труд на ас. Николай Стефанов Шаранков, докторант на самостоятелна подготовка в Катедра „Класическа филология“ на ФКНФ, СУ „Св. Климент Охридски“, на тема „Античните надписи от Дионисопол. Издание на текстовете с коментар и анализ на езиковите и ономастичните данни“ за присъждане на образователната и научна степен „доктор“ по професионално направление 2.1. Филология (Класически езици и епиграфика)

Рецензент: проф. д.ф.н. Мирена Славова, Катедра по класическа филология, ФКНФ, СУ „Св. Климент Охридски“ (заповед № РД 38-361/17.07.2021 г.)

*Колкото епиграфиката е самостоятелна наука и в нейна помощ идват другите науки за древността, толкова и тя е помощна наука за тях. Затова отделните науки не бива да се схващат педантично ограничени в изкуствено очертани тесни граници, а като взаимно, и то органично свързани помежду си. Време е вече, след детайлното разработване на принципите и методиките на частните области на знанието за древността, да се върнем към голямата концепция на XIX в. за *Altertumswissenschaft* като цялостно виждане за древността. И днес това означава всяка частна наука да се разработи така, че да не изпуска от погледа си общото явление в историята на човечеството, което наричаме цивилизация на класическата древност.*

Време е да призная, че преди почти 20 години започнах първата си рецензия за малка докторска дисертация, със скрит цитат на един пасаж от рецензията на Георги Михайлов за собствената ми дисертация, в знак на респект и в желанието си с това да потвърдя за самата себе си вътрешната си връзка с него. Сега се изкуших да направя нещо подобно, този път явно, защото автор на началния параграф от настоящия текст е отново Георги Михайлов¹. Повече от всеки друг той има място тук – и защото дисертацията на Николай Шаранков е продължение на неговото дело, и защото тя представлява абсолютно осъществено настояването на Михайлов за комплексно изследване на класическата древност, макар и в рамките на един гръцки полис.

Образцовата дисертация на Николай Шаранков „Античните надписи от Дионисопол. Издание на текстовете с коментар и анализ на езиковите и ономастичните данни“ изцяло се вписва в интердисциплинарното поле на старата *Altertumswissenschaft* – от откриването на текста, неговото разчитане и издаване до интерпретацията: филологическа, включваща лингвистичен и културноисторически анализ, който съчетан със сведенията от други носители на информация от античността – монети, артефакти, ръкописи, – разкрива пълнокръвно и надеждно живота на западнопонтийската гръцка

колония Дионисопол в продължение на осем века – от IV преди до IV в. от н.е. Проучванията на Шаранков имат и един обратен ефект: работата му на отличен епиграф довежда и до емендация на някои литературни текстове, какъвто е случаят с текста на Плиний Стари.

Дисертацията е в обем от 344 с., придружена от 88 с. приложение с отличен снимков материал. Структурата е добре премислена. В Увода (1–18 с.) авторът обсъжда целите, методите и обхвата на работата си, както и историята на проучванията. Неговите задачи са да издаде пълен корпус на античните надписи от Дионисопол и да ги подложи на езиковедски и ономастичен анализ. Неминуемо покрай всичко това той ще навлезе в сложната проблематика за историята на този град, неговата религия, административно устройство и дипломация. Още тук се открояват някои от най-съществените приноси на труда. Към досега публикуваните 37 надписа (от тях 31 в IGBulg I² и V) Шаранков заявява, че публикува нови 43, като включва в корпуса и шест латински надписа, а също и намерените шест *extra fines*. Всички надписи (с малки изключения) са видени *ex autopsia*, което е довело до множество ревизии на вече публикуваните надписи. Епиграфските текстове са снабдени с превод и датировка въз основа както на шрифтовете на каменоделските ателиета, така и на вътрешна, спомената в тях информация.

Следва изключително ценен, прецизен и изчерпателен преглед на проучванията на дионисополските надписи от първата четвърт на XIX в. досега. Авторът познава всички изследвания, правил е собствени проучвания в архива на Австрийската академия на науките за организираните от нея експедиции и затова увлекателно води читателя както по следите на изчезналите камъни, така и на научните дирения. Несъмнено най-важно място намира тук проучването на забележителното откритие на храма на Понтийската майка, истинска съкровищница на 35 нови надписа, които намериха отличен издател и интерпретатор в лицето на Шаранков. Още един залог за професионално изпълнение на поставените задачи е зададената матрица, в която ще се представят надписите, уточненията за подредбата на надписите и използваната Лайденска система на издаване. Що се отнася да езиковедския и ономастичен анализ, задачите пред дисертанта са да проследи спецификата на езика на колонията с неговите фонетични, морфологични и лексикални особености, евентуалния диалект, отношението гръцки/ латински език, както и да изследва 550-те имена, засвидетелствани в надписите, техния произход, словообразуване, модели на именуване и социокултурен контекст.

Задачите са изпълнени безупречно. Текстът на изложението се чете с лекота, тъй като авторът е осмислил и преодолел сблъсъка с трудностите на обекта на изследване и предлага на читателя плода от труда и таланта си. Съдържанието в началото на работата с нарочно означение на новоиздадените от автора надписи ориентират чудесно в

¹ Г. Михайлов. Класическа епиграфика. София, 2012, 106.

типологията на надписите. С привичния му перфекционизъм и научна дисциплина Шаранков е извлякъл оптимална информация и е интерпретирал обстойно паметниците, така че рецензентът е в сложната ситуация какво от постиженията по-скоро да спести, за да се впише в обема на една рецензия. При това, той сравнително рядко се оказва пред дисертационен труд, резултат от многогодишни натрупвания на знания и опит от страна на дисертанта.

Първата част на дисертацията представлява издаване на оформения по гореспоменатия начин корпус на надписите. Едно оригинално и полезно решение на автора е да снабди всяка група надписи, обособена по съдържание и датировка, с кратък очерк, съдържащ обобщени наблюдения за спецификата ѝ в Дионисопол. Обединени, тези очерци представляват своеобразно помагало по антична епиграфика от нашите земи и са актуално допълнение към „Класическата епиграфика“ на Михаиллов.

Местонамирането на всеки един камък е уточнявано по възможност, като, където е било нужно, са използвани предишни публикации, „Пътуванията из България“ на Иречек, инвентарните книги на музеите. Както вече издаваните, така и новоиздадените надписи са скрупулъзно проверявани (посочени са случаите, където не е имало обективна възможност) за буквената наличност, уточняват се множество ревизирани четения с оглед на мястото и размера на буквите при вече публикувани надписи, а при несигурност на четенето това изрично се отбелязва. Само за илюстрация да посоча новото четене Аргадавон в един толкова многократно издаван и коментиран надпис като декрета на Акорнион (№9) и епитета на Херакъл Зусюритас (№60). Съществен принос е и възстановяването на вече известни фрагментарни надписи въз основа на издадените от Шаранков нови дионисополски надписи, какъвто е случаят с №58 по №57 или №62 по №51.

Следва превод на текстовете, който вярно и точно отразява съдържанието на оригинала, включително и с хубаво преведената в метър надгробна епиграма за Дионисий от Васада в Ликаония (ЕЗ). Специално искам да се съглася и с новото четене и интерпретация на редове 40-41 в декрета за Акорнион като „лично се заема и с някои от обществените разходи“. Препоръчвам уеднаквяване на превода на ἀσυλεῖ в почетните декрети като „без да им се отнемат стоките“.

По-нататък се отбелязват по-съществените езикови и ортографични особености и се предлага културноисторически коментар, който осветява неизвестни досега страни от историята, религията, административната уредба и политиката на Дионисопол. Макар че езиковите особености ще бъдат обект на разглеждане във втората част на дисертацията, Шаранков и тук не пропуска да направи важни уточнения за езика на надписите, вкл. и за тракийските имена в тях. Например ценни са наблюденията му, споделени в бележка 171, за суфикса -εἰθα(ς)/-εἰθια(ς), характерен за тракийските божески епитети в Долна Мизия, уместни и верни са и тези (passim) за употребата на йонийски форми в надписи, свързани

с йонийски религиозни култове (срв. ранния №38 и бел. 149). Тези езикови бележки са кратки и не утежняват изложението, тъй като са важни за разбирането на текста. Затова ми се струва, че в последния посветителен надпис №66 върху огледалце е хубаво да се коментира и формата αῦξι. Дисертантът разглежда официалните документи като извор за административно-канцеларския стил и език на колонията и обръща специално внимание на юридическата редакция на текстовете. Такива са например оригиналните му наблюдения за βουλή δῆμος като гръцки вариант на senatus populusque Romanus (№14) или за φιλότης като съществително, подкрепено с паралел от Августа Траяна, в смисъл на „щедър спонсор“.

Културноисторическите коментари заслужават специално внимание, тъй като обогатяват невероятно много и в много аспекти нашите представи за живота в колонията. В областта на култа и сакралните практики за първи път в надписи от нашите земи се натъкваме на явления като освобождаване и посвещаване на роби на богове (№14) или завещаване на собственост, приходите от която да служат за провеждане на празници и ритуали (по подобие на вакъфите) в №13, коментирани подобаващо с паралели. Специално трябва да се отбележат пространните убедителни разсъждения и паралели за спецификата на култа към Понтийската Майка, наблюденията за пожизнените жреци и божествата като жреци при липса на жрец, потвърждаването на култа към Дерзала като важен бог в Дионисопол, спецификата на женското почитане на Богинята майка и пр. Не мога да не отбележа и още един съществен принос на този дял от анализа на надписите – просопографския. След тази работа на Шаранков е възможно да идентифицираме както представители на елита на Дионисопол в техните роднински връзки и служебно амплуа, така и на други градове и на римската провинциална администрация, какъвто е случаят с Тит Витразий Полион. Шаранков стъпва на надписи от други градове като Калатис, Истрия, Одесос и на не малко от Мала Азия, за да прокара връзки и да оформи портрета на тези личности. Това се случва и с името на скитския владетел Акросал, известен досега само с първата съставка на името си от монети (№28), които авторът често използва като опора. Забележително е и ревизираното четене на пръстена на спортното дружество на тарсийците, смятан досега за атрибут на мисти.

Втората част на работата (от 174 с. насетне) е същинското лингвистично изследване на епиграфския корпус, обхващащо фонетиката, морфологията, лексиката и ономастиката на надписите. В областта на фонетиката Шаранков показва версираност в историята на фонетичните промени и на старогръцките диалекти, изказва задълбочени и логични съждения върху отношението произношение/ графика, като някои от новите и приноси моменти тук виждам в:

- осветляване на проблема за произхода на колонията, който съвсем не е еднозначно йонийски;

- аргументираното тълкуване на *μυῦδες Ἕλληνες* у Псевдо-Скимнос по-скоро като смесено население от разнодиалектни елини;
- изтеглянето към по-късна дата на италистичното произношение на <H> (с. 189);
- ценни наблюдения върху аспирацията на вокали в начална позиция (с. 200, тук по-добре [h] да се обозначи като глотален фрикатив) и върху сричковата граница.

В областта на морфологията са отчетени, документирани и надлежно разяснени характерните за целия следкласически гречитет явления в склонението и спрежението, дължащи се на изравняване на парадигмата и икономия на усилието – родителен падеж = именителен минус сигма, синкопа, контаминация между Първо и Трето склонение, форми на Втори аорист на -α, налагане на характеристиката -κα във Второ спрежение и в мн. ч. и пр. Лексиката разумно е разгледана в съчетанието на словообразователен и семантичен анализ. Благодарение на първия дисертантът тук е обособил хубав корпус на имена на -ιον, някои от които досега незасвидетелствани в нашите паметници (κόσμιον, προνάιον, τυλίον, χορήγιον), а от друга страна е направил ценни наблюдения върху лексиката за понятия от държавната уредба, топографията (ξύλοπολις), култовата сфера κισσαφόρισσα, ἀφέτη). Стегнати, но информативни са наблюденията на Шаранков върху мястото на латинския език (с. 229 и сл.) в гръкоезичната колония на Дионисопол, което не е по-различно от това в останалите западнопонтийски градове, където не е имало многобройна римска администрация и войници – 14-те лексеми от латински произход тук естествено са свързани с войската и административното управление на римляните.

Собствените имена, 550 на брой (от които 68% гръцки, 12% латински, 7,5% тракийски и 4,5 малоазийски), са обект на изследване от 232 с. нататък. Тази глава, много добре структурирана и премислено организирана, е съчетала (и заради използваните сигли) наблюдения върху словообразуването, семантиката и произхода на имената с просопографската информация. Така тя се превръща в компактно, информативно и изключително скрупулъзно ономастично проучване, в което професионализмът на дисертанта блести. Съображенията на автора винаги са убедителни и почиват на здрав разум и висока компетентност. Специално искам да подчертая страниците (с. 263–268) върху предаването на латинските имена в гръкоезична среда и с ресурсите на гръцката азбука, което не е правено след Михаилов в неговата монография за езика на гръцките надписи от началото на 40-те години на миналия век. Следват тракийските и малоазийските имена, представени с всички проблеми, свързани с класификацията и образуването им. При топонимите (с. 277–295) дисертантът се спира на влязлото вече в научно обръщение негово откритие и емендацио за Рокеле у Плиний Стари, а също и на имената на града Дионисопол и Круни. Приведени са литературните свидетелства за тях на гръцки и латински език (чак до Теофан и Кедрин), с което всъщност Шаранков е

изработил и своеобразен корпус на изворите за града с превод. Трети съществен момент в частта за топонимите е мнимата глоса ΔΑΒΑ. Един от многото приноси на дисертанта е и развенчаването на заблудата, че това е тракийска глоса, означаваща „град“.

Заклучението (с. 296–300) обобщава стегнато и аналитично приносите на работата – те се състоят в образцовото издаване на дионисополските надписи, придружени от езиков и културноисторически коментар, въвеждане в обращение на нови епиграфски паметници, анализ на езиковите им характеристики в период от осем века, наблюдения върху различни специфични явления в областта на ономастиката – антропоними и топоними. Професионално и прецизно изработените индексите (с. 316–344) и приложението със снимки на паметниците допълнително увеличават ценността на този труд, надхвърлящ далеч изискванията за малък докторат, който задължително трябва да бъде публикуван на български и на чужд език.

Дисертантът демонстрира висок професионализъм на класически филолог, на епиграф и историк на класическите езици, който познава античните текстове и борави с тях еднакво умело независимо дали са издадени, ръкописни, лапидарни или нумизматични. Стъпвайки на традициите и досегашните постижения на българската класическа филология, Николай Шаранков прави съществена стъпка напред в изучаването на класическите езици и историята на земите ни в античността.

Накрая бих искала да добавя няколко формални, но важни уточнения: дисертантът е направил постиженията на своя дисертационен труд достойни на научната общност (17 статии и студии в български и пет в чуждестранни издания); представеният автореферат отговаря на съдържанието и духа на дисертацията; процедурата по защитата е протекла безупречно.

Заклучение: Всичко това ми дава основание да препоръчам на уважаемото научно жури да присъди на Николай Шаранков образователната и научна степен „доктор“ с ясното съзнание, че в негово лице класическата филология и епиграфиката у нас притежава безспорен професионалист и задълбочен изследовател от световен мащаб.

София, 3 септември 2021 г.

проф. д.ф.н. Мирена Славова
Катедра „Класическа филология“
СУ „Св. Климент Охридски“